

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ AFYON ÜRETİM VE TİCARETİ

OPIUM PRODUCTION AND TRADE IN THE DEMOCRAT PARTY PERIOD

Suna ALTAN

İğdır Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
(suna.altan7634@hotmail.com)
ORCID: 0000-0002-7388-3014

ÖZ

Haşhaş sütünden elde edilen afyonun Anadolu coğrafasındaki serüveni milattan önceye dayanmaktadır. 19.yy kadar dünyadaki afyon üretim ve ticareti serbest yapılmasına karşın, 1909 yılı itibariyle üretim ve ticareti uluslararası denetime tabi tutulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1936 yılına kadar uluslararası denetim oluşumları içerisinde yer almamıştır. 1936 yılı itibariyle afyon üretim ve ticareti konusunda yapılmış olan tüm anlaşma ve sözleşmelerde imzacı devletler arasında yer almıştır. 1936 yılından 1950 yılına kadar afyon üretim ve ticaretinde devlet politikalarının yanında uluslararası antlaşmalar da göz önüne alınarak yürütölmüştür. 1950 yılında Türk siyasi hayatında çok partili döneme geçilmiş ve iktidara gelen Demokrat Parti, tarımsal üretimi ve bu eksende dış ticareti artırma politikaların ön plana çıkartmıştır. Bu politikalar çerçevesinde yetiştirilen ürünlerden ihracatı en çok yapılan ürünlerin üretimine ağırlık verilmiştir. Hedeflenen amaç doğrultusunda ihracatı en çok yapılan ürünler arasında afyon da yer almıştır. Bu çalışmada, 1950-1960 yılları arasında Anadolu coğrafasındaki afyon üretim ve dış ticaretinin seyri verilmeye çalışılmıştır. 10 yıllık yeni dönem, üretime izin verilen şehirler ve üretim miktarlarının yanı sıra, dış ticarete aktif olan ölkeler ve satış miktarlarına ilişkin veriler Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Toprak Mahsulleri Ofisi raporları ve kütüphane malzemeleri incelenerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Afyon, Dış Ticaret, Ekonomi, Haşhaş, Üretim, Türkiye

ABSTRACT

The adventure of opium made from poppy milk in Anatolian geography dates back to before Christ. Although the production and trade of opium in the world was free until the 19th century, as of 1909 its production and trade were subject to international control. The Republic of Turkey, until 1936 did not take place in the international audit formations. As of 1936, it has been among the signatory states in all agreements and contracts made on opium production and trade. From 1936 until 1950, opium production and trade were carried out by taking into account the international agreements as well as the state policies. In 1950, the multi-party era started in Turkish political life and the Democrat Party, which came to power, highlighted the policies to increase agricultural production and foreign trade in this context. Among the products grown within the framework of these policies, the production of the most exported products has been focused on. Opium was among the most exported products in line with the targeted purpose. In this study, the course of opium production and foreign trade in Anatolian geography between 1950-1960 is tried to be given. The data on the new period of 10 years, the cities where production is allowed and the amount of production, countries active in foreign trade and the amount of sales are presented by examining the Prime Ministry Republic Archives, Soil Products Office reports and library materials.

Keywords: Opium, Foreign Trade, Economy, Poppy, Production, Turkey.

Giriş

Afyon, haşhaş bitkisinden elde edilen bir ürün olarak ortaya çıkmıştır. Ürünün bitkisi olan haşhaş, Avrupa coğrafyasında M.Ö. 4 binli yıllarda, Asya coğrafyasında ise M.Ö. 5 binli yıllarda yetiştirildiği bilgisine ulaşmaktayız (İncekara, 1949:13; Ceylan, 2019:1088). Haşhaş ilk süs bitkisi olarak bahçelerde ve balkonlarda görselliğinden dolayı yetiştirilmiştir. Bitkinin üretiminin artmasıyla birlikte kullanım alanı da genişlemiştir. Zamanla bitkiden yağ çıkarma işlemi gerçekleştirilmiş ve işlemin ardından kalan kapsüller de yakacak olarak değerlendirilmiştir. Haşhaşın kapsülünden ve tohumdan yararlanılmasının haricinde haşhaş sütünden de yararlanılmaya başlanılmıştır. Haşhaş sütünden elde edilen maddeye de afyon denilmiştir (Öztaşan- Demirkan- Çoşkun, 2017: 88; Baktır, 1988:42). Haşhaş sütünden elde edilen afyon maddesi ilk etapta tıbbi madde olarak kullanılmıştır. Afyonu tıbbi madde olarak kullanan Galenos, hastalarına ağrı kesici olarak afyon vermiştir. Afyonun sağlık alanındaki kullanımı zamanla yaygınlaşmaya başlamış ve tıp dünyası için vazgeçilmez bir madde olarak yerini almıştır. 12. yüzyıla kadar sağlık alanında kullanılan afyonun, bu yüzyıldan sonra toplumlar için farklı bir serüveni başlamıştır (Erol- Yanık, 2019: 210; Şerif, 1930:24; Hüsnü, 1934:780-82). Afyon, toplumlar içinde keyif verici madde olarak kullanılmaya başlanmıştır. Afyon, yeni serüveniyle birlikte toplumlara hem kazanç hem kayıp yaşatan bir ürün olmuştur. 12. ve 19. yüzyıl arasındaki dönemde afyonun keyif verici madde olarak kullanımı ve ticareti serbest olarak yapılmıştır. Bu ticaret "*laissez faire*" yani "*bırakınız yapsınlar*" prensibi doğrultusunda gerçekleşmiştir (Schivelbusch, 2012:210). Serbest ticaretle birlikte kullanımının toplumlarda hızla yaygınlaşmasından dolayı afyon, dünyanın kıymetli ticari ürünleri arasında yer almıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde toplumdaki artan afyon kullanım oranı devletleri ilk kez kaygılandırmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri, afyon ve bileşenlerinden elde edilen türevlerin üretimi ve uluslararası ticaretin kontrolü konusunda kaygılanan ve bu kaygı doğrultusunda adım atan ilk ülke olmuştur. ABD'nin bu duruma öncülük etmesinde toplumunda keyif verici madde kullanımının ciddi boyutlara ulaşması etkin olmuştur. ABD, ilk olarak afyon ürününün ticaretinde ve üretiminde büyük paya sahip olan İngiltere ve Çin ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmeler neticesinde afyon üretim ve ticareti konusunda yapılacak olan uluslararası çalışmaların yol haritasını belirlemek adına bir konferans düzenlenmesi kararı alınmıştır (Bayer –Ghodse, 2000:3; Derks, 2012:721). Bu kararın ardından ilk toplantı 1909 yılında Çin'in Şangay şehrinde düzenlenmiştir. Konferansa 13 ülke katılım sağlamıştır. Konferans sonunda "*Uluslararası Afyon Komisyonu*" adı ile afyonun üretim ve ticari hareketliliği kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Afyon türevlerinin ticari hareketliliğinin kontrolü için ilk toplantı olmasına karşın, konferansın herhangi bir uluslararası belgeyi onaylamaya yetkisi olmamıştır. Yalnızca afyonun tıbbi amacın dışında kullanılmasının tüm devletler tarafından yasaklanması ön görülmüştür (Booth, 1996:154; Paoli- Greenfield Q Reuther 2012:925). Şangay toplantısı katılımın az olması ve sözleşmenin bağlayıcılığının olmamasından ötürü yetersiz kalmıştır. Bu sebeple uluslararası alanda afyon üretimi ve ticareti konusunda daha geniş kapsamlı çalışma yapılması düşünülmüştür. Çalışmaya dünyadaki tüm üretici ülkeler ile ürünün ticaretini yapan ülkelerin tamamının katılım sağlaması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Geniş kapsamlı uluslararası birliktelik sağlamak adına Lahey'de 1911-1914 yılları arasında üç konferans yapılmıştır. İlk konferans 1911 yılında 12 ülkenin katılımıyla düzenlenmiş ve sonucunda Lahey Afyon Sözleşmesi imzalanmıştır. Birinci konferansa katılmayanları dâhil etmek amacıyla 1 Tem 1913'te II. Lahey Afyon Konferansı yapılmıştır. Ancak istenilen sonuç yine elde edilemeyince 15 Haziran 1914'te III. Lahey Afyon Konferansı düzenlenmiştir (Booth, 1996:155-156; Brown, 2002: 635).

1914 Temmuz'unda I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte cephedeki askerin ağrı kesici ve morfin ihtiyacı göz önüne alınarak şangay ve Lahey'de yapılmış olan afyon antlaşmalarının bir süreliğine rafa kaldırılmasına neden olmuştur. Savaş son bulup barış antlaşması imzalanmasına kadar ürünün üretim ve ticaretine dair herhangi bir denetim ya da kısıtlama söz konusu olmamıştır. 1920 yılı itibariyle siyasi, askeri ve sosyal olarak sakinleşmeye başlayan uluslararası arenada afyonun durumu tekrar gündeme getirilmiştir. 1920 yılı itibariyle afyonun uluslararası kontrol durumu Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır. Haşhaş üretimi ve afyon ticaretine kesin olarak çözümler getirilmesi konusunda Milletler Cemiyeti uluslararası toplantı yapma kararı almıştır. Milletler Cemiyet'i öncülüğünde Cenevre'de 1925-1936 yılları arasında 3 konferans düzenlenmiş ve konferanslara özellikle üretici devletleri dâhil etme çabası içinde olmuştur. Cenevre Afyon Konferanslarına katılım ve imzacı devlet sayısı diğer konferanslara nazaran daha fazla olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, I. ve II. Cenevre Konferanslarına katılım sağlamış ancak imzacı olmamıştır. Fakat 1936 yılında yapılan III. Cenevre Afyon Konferansı'na katılım sağlayarak imzacı devletler arasında yer almıştır (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.64.36.9, 7 Mayıs 1936; BCA. 30.18.1.2.70.97.3, 23 Aralık 1936; Saka, 1948: 128; Edinç, 2004: 130-133). Milletler Cemiyeti öncülüğünde yürütölmüş olan denetimler ve imzalanmış olan antlaşmalar afyonun üretim ve ticaretini yasaklamadan ziyade düzenleyici nitelikte olmuştur. Serbest ticaret rejimini kontrol etme amacı doğrultusunda hareket edilmiştir. Afyonun tıp dünyasında kullanımı için yapılan ticari hareketlilik kısıtlamaları sadece yasaklarla sağlanmıştır (Jelsma, 2011:2). Milletler Cemiyeti'nin, Birleşmiş Milletlere dönüşmesiyle birlikte afyon konusundaki uluslararası denetim yetkisi BM'ye geçmiştir. 1945 yılından itibaren uluslararası arenadaki kontrol sisteminin yürütölmesi BM yapmış olduğu çalışmalar ve antlaşmalarla sağlanmaya başlanmıştır (Bewley-Taylor, 2012:3). 1945-50 yılları arasında sistemin kontrolü ve eksikliklerin giderilmesi adına çalışmalara devam edilmiştir. Bu çalışmalar arasında 1946 yılında Lake Success Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya ek olarak 1948'de Paris Antlaşması imzalanmıştır (Ökçün, 1962:76-78). 1950-1960 yılları arasında dönemin ihtiyaçları doğrultusunda uluslararası alanda iç birliğine devam edilmiştir. Afyon üretiminin ve ticaretinin uluslararası alanda sınırlandırılması için 1953 yılında BM öncülüğünde bir konferans düzenlenmiştir. Konferans sonucunda haşhaş bitkisinin yetiştirilmesi, afyon üretimi uluslararası ve toptan ticaretin sınırlandırılması ve düzenlenmesi protokolü imzalanmıştır. Sözleşme 1953 yılında imzalanmış olsa da 1963 yılına kadar yürürlüğe girmemiştir (Boister, 1996:3; Gregg, 1964: 104-106). Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1936-1960 yılları arasında yapılmış olan tüm toplantılara katılım sağlamış ve neticelerinde imzalanmış olan antlaşmalara imza koymuştur. Ülke içindeki tarımsal üretim ve diş ticarete bu antlaşma esaslarına bağlı kalınarak faaliyetleri yürütmüştür.

1. Anadolu'da Afyon Üretim Faaliyeti

Çok partili hayata geçişle birlikte 1950 seçimleri sonucunda Demokrat Parti iktidar partisi olarak Türk siyaset sahnesinde yerini almıştır. Yeni iktidarın ekonomi politikalarının önceki dönem politikalarına göre farklı bir çizgide olacağı beyan edilmiştir. Yeni politikalar çerçevesinde tarım ile ilgili olarak yeni çalışmalar başlatılmıştır. Hükümet tarım alanında üretim faaliyetlerini artırarak diş pazardaki satış grafiğini yükseltmek istemektedir. Bu sırada ABD, soğuk savaş yıllarında kendi kutbunu güçlendirmek adına ekonomik desteğe ihtiyaç duyan ülkelere yardımda bulunacağını bildirmiştir. Bu yardım Marshall Yardım adı ile ülkelere verilecektir. Yardımı alacak olan ülkeler ise tarım sektörü öncülüğünde kalkınma modeli benimseyeceklerdir. Marshall yardımını alan ülkeler arasında Türkiye de yer almıştır. Böylece DP hükümetinin uygulamak istediği tarım politikaları temel desteğini Marshall yardımlarıyla bulmuştur. Tarımsal üretimde verim alma ve artırma konusunda, tarımda makineleşme, tarım arazilerinin genişletilmesi, gübre kullanımı, sulama ve

zirai mücadele gibi alanlardaki çalışmalara zaman kaybetmeden başlanılmıştır (Pamuk, 2015: 227-228; Tuncer, 2017: 307-308; Toprak, 2019: 248; Büyüktolu, 2021: 255).

Hükümet, yürütmüş olduğu tarımsal politikalar gereğince üretime önem vererek tarım üretimi öncülüğünde sanayide ve ticarete ilerlemeyi hedeflemiştir. Tarımsal üretimin artırılması konusunda Avrupa'nın gıda ve madde ihtiyacını üretici ülkelerden karşılanacak olması da etkili olmuştur (Çavdar, 2003:390). Bu hedefler doğrultusunda yetiştirilen ürünlerden ihracatı en çok yapılan ürünlerin üretimine ağırlık verilmiştir. Ekonomik kalkınma ve büyümede ihracatın payı göz önüne alınarak bu ürünlerin üretiminin artması zorunluluğu da ortaya çıkmıştır (Çalgüner, 1960:28). Hedeflenen amaç doğrultusunda ihracatı en çok yapılan ürünler arasında afyon da yer almıştır. Anadolu coğrafyasında yüzyıllar boyunca yapılan haşhaş tarımı ve ondan elde edilen afyon, Türkiye ekonomisinde önemli bir ürün olarak yer almıştır. Afyon diğer tarım ürünlerinden farklı olarak lisanslı ürünler arasında yer almasından dolayı üretimi devlet kontrolünde olmuştur. Ürün denetimi 1938 yılına kadar Afyon Yetiştiricileri Satış Birliği ve Uyuşturucu Madde İhbarı tarafında yapılmıştır. 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin kuruluşu ile birlikte 3491 sayılı kanun 18. maddesi gereğince afyon alımları ve üretim denetim ofise bırakılmıştır (Şerif,(?) 34).¹ Artık üretim ve çiftçiden alımlarda ofis tek yetkili kurum olmuştur. Üreticiden alım işlemleri, 3491 sayılı kanunla bazı maddelerin değiştiren 5759 sayılı kanunun 7. Maddesi c fıkrası gereğince her yıl mayıs ayı içerisinde yayınlanan Bakanlar Kurulu kararında belirlenen fiyatlarla ofis tarafından alım yapılacağı bildirilmiştir (TBMM Kanun Dergisi Dönem 9 Cilt.33 18.04.1951, 746-479). Alımlarda ofis, "her sene hava durumu, milletlerarası bağlantılar, milletlerarası ham afyon fiyat hareketliliklerini memleketin ekonomik durumunu ve buna paralel olarak ilk tesellümde verilecek avans miktarı tespit eder ve alım nizamnamesi hazırlanarak ürünlerin gerekli tahlilleri yapılır" (TMO 1945: 17-19).

Haşhaş ekimi ve afyon sütü toplanmasına izin verilecek şehirler Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı ile Tarım Bakanlığı görüşleri neticesinde belirlendikten sonra Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak tarımsal faaliyete başlayabilmektedir. 1950-1960 yılları arasında üretim yapılacak yerlere ait ilk liste 1950-1952 yıllarını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Haşhaş ekilecek ve afyon sütü toplanacak şehirler 5759 sayılı kanunun 18. Maddesine göre Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır (BCA, 30.18.1.2.123.62.8, 22.06.1950; BCA, 30.18.1.2.126.46.7, 18.06.1951). Listeye göre 1950-1952 yılları arasında üretim faaliyetinde bulunacak olan şehirler; Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çorum, Denizli, Elâzığ, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa ve Tokat'tır. 1951 yılının sonunda çıkarılan Bakanlar Kurulu kararıyla bu listeye Kınık ilçesi de dâhil edilmiştir (BCA, 30.18.1.2.127.81.10, 03.11.1951; TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1953 Mayıs, 1954, 34-118). Üretim faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte çiftçiden ürünlerin alım fiyatları da belirlenmiştir. TMO'nun 1950 yılı çiftçiden ürün alım çeşitlerine göre fiyatları;

• "A primli sınıfına giren %13 ve daha fazla morfin dereceli tamamen konaksız toplanmış rengi açık kokusu güzel afyonların 1 kg 44.00 kuruş

1 Bkz. Toprak Mahsulleri Ofisi, ülke genelinde hububatın alım-satım ve desteklenmesi kurumsal bir hale getirmek için 24.06.1938 tarihinde 3491 sayılı Toprak Mahsulleri Ofisi kanunu kabul edilerek TMO'nun kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Ofisin merkezi Ankara'dır. Ofisin ilk etapta memleketin coğrafi, idari, iktisadi, zirai durumları dikkate alınarak, İstanbul, İzmir, Afyon, Konya, Diyarbakır, İskenderun, Samsun ve Erzurum bölge müdürlükleri ile İstanbul, Afyon, Tekirdağ, Mersin, Yerköy ve Trabzon gibi illerde şube müdürlükleri kurulmuştur. Bunun yanı sıra ofisin ülkenin her yerine dağılmış olan daimi ajans teşkilatı mevcuttur. Ahmet Sami Karkın, "Toprak Mahsulleri Ofisi ve Faaliyetler," TMO Dergisi C.1 Sayı.10-12, Ankara 1956 s.7; Aslan Tufan Yazman "TMO" İktisadi Yürüyüş Cilt. Xvi, Sayı.329, İstanbul 1955, s.18

- A sınıfına giren %13 ve daha fazla morfin dereceli afyonların 1 kg 40.00 kuruş
- B primli sınıfına giren %11,5 (da4hil) %13 (hariç) kadar morfinli tamamen konaksız toplanmış rengi açık kokusu güzel afyonların 1 kg 38.00 kuruş
- B sınıfına giren %11,5 (dahil) %13 (hariç) kadar morfinli afyonların 1 kg 35.00 kuruş
- C sınıfına giren % 11,5 (hariçten) aşağı morfin dereceli afyonların 1 kg 30.00 kuruş olarak belirlenmiştir.”

Fiyatların belirlenmesinin ardından çiftçilerden ürün alımlarına başlanılmıştır. 1950 yılı hasatında ofis çiftçiden; A primli 49.4 kg, A primsiz 1.837.0 kg, B primli 2.244.8 kg, B primsiz 72.773.3 kg, C primli 106.408.0 kg ürün alımı gerçekleştirilmiştir (BCA, 30.18.1.2.122.46.5, 02.06.1950; T.C. Başbakanlık Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 8460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1950 Yılı Raporu, 48).

Tablo 1. 1951 yılı hasat için ofis tarafından belirlenmiş olan ürün alım fiyatları ve miktarları

rn alım fiyatı krş		Gerçekleştirilen rn alımı kg	
A primli	46.20	A primli	411,3
A primsiz	42	A primsiz	8.823.4
B primli	40.70	B primli	7.072.2
B primsiz	37	B primsiz	184.889.6
C primli	35.20	C primli	4.016.2
C primsiz	32	C primsiz	154.603.2

Kaynak: T.C. Başbakanlık Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1951 Yılı Raporu, s. 33.

Hükümet çiftçiye destek olmak ve üretimi artırmak adına iki önemli adım atmıştır. Bunlardan ilki, Ziraat Bankası'nın üreticilere düşük faizli ve uzun vadeli krediler vermesi, (Yurtoğlu, 2017: s.100-101) ikincisi ise afyon alım fiyatlarının artırılması olmuştur. Bu adımlar neticesinde 1952 yılı için çiftçiden afyon alımı C primli 37.40, C primsiz 34.00 kuruştan gerçekleştirilmiştir (BCA, 30.18.1.2.129.40.13, 30.05.1952). Fiyatlar neticesinde çiftçiden; A primli 2.860.6, A primsiz 22.874.6, B primli 23.057.0, B primsiz 291.120.1, C primli 2.755.5, C primsiz 121.775.4 kilogram afyon alım yapılmıştır (Başvekalet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3400 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1953 Yılı Raporu, 45-46; Türkiye'de Ziraat, Sanayi ve Dış Ticaret Durumu 1953 Yılı, 1954, 9). 1950-1952 yıllarında gerek tarımda makineleşmenin ve tarım tekniğinin imkân bakımından yeterli düzeye erişmesi gerekse iklim koşullarının iyi gitmesiyle mahsulden alınan verimin artmasını sağlamıştır. Üretimin artmasında çiftçinin üretime teşvik edilmesinin yanında ekilen arazilerin çoğaltılması da etkili olmuştur. Bunun yanında Kore Savaşının getirmiş olduğu ihtiyaç neticesinde ekim alanları genişletilmiştir. 1953 yılında 50.000 hektar arazide haşhaş ekimi yapılmış ve 460 ton afyon elde edilmiştir. 1953 yılı ürün fiyatlandırma ise bir önceki yıl verilen fiyatta sabit kalınarak, (BCA, 30.18.1.2.132.40.4, 27.05.1953; TMO 1953 Onaltıncı Hesap Devriyesi alışma, Bilanço, Kar ve Zarar Yönetim Kurulu Raporu, 21) çiftçiden 11.662.209.71 değerinde 321.801.503 kilo afyon satın alınmıştır (Başvekâlet Umumi Murakabe Heyeti Tarafından 3400 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1953 Yılı Raporu, 45-46). Üretim faaliyetleri devam ederken haşhaş ekilecek ve afyon sütü toplanacak şehirlerin tespitleri İktisat ve Ticaret Vekâleti ile Ziraat Vekâleti tarafından tekrar gözden geirilmifitir. Yapılan görüşmeler neticesinde

Ziraat Vekâlet'inin 266/34098 sayılı yazısı üzerine 3491 sayılı kanun 5759 sayılı kanun değışen 18. maddesi gereğince yerler tespit edilmiştir. 1953 yılı itibarıyla Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bolu, Bursa, Çorum, Denizli, Elazığ, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Tokat ve Uşak'ta üretim yapılmasına karar verilmiştir (BCA, 30.18.1.2.136.49.9, 15.06.1954; TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai Bünye ve İstihsal 1954-58, 1959, 38-160).

1954-1955 yıllarındaki afyon üretimi hektar, verim de ton olarak elde edilmiştir. 1954 yılı boyunca 32.780 hektar haşhaş ekimi yapılmıştır. Bu ekimden 131.165 ton afyon elde edilmiştir. Ofis, Çiftçiden ürün alımındaki fiyatlandırmada 1954-1955 yıllarında bir önceki yıla sabit kılarak 70.864 kg ağırlığında 2.608.941 TL değerinde afyonu çiftçiden almıştır. Savaşın bitmesi ve afyon ihtiyacının azalmasından dolayı önceki yıllara oranla ekim alanlarında daralmalar meydana gelmiştir. 1955 yılında ise alım miktarının tekrar artmasıyla birlikte 44.000 hektar haşhaş ekimi yapılarak 300.000 ton afyon elde edilmiştir. Ofis, çiftçiden 221.632 kg ağırlığında, 8.122.835 TL değerinde ürün alımı gerçekleştirmiştir (Konjonktür Bülteni 1959: s.11 ve 39; Çelenk- Aktuzlu, 1974: s.7; TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai İstatistik Özetleri 1936-56, 1957: s.4-5; BCA, 30.18.1.2.139.47.17, 21.05.1955). 1956 yılında üretim yapan şehirler tekrar gözden geçirilmiştir. Üretim yapan şehirlerde herhangi bir değışiklik meydana gelmemiş sadece Manisa vilayetinin Selendi kazasının listeye ilave edilmesi kararı alınmıştır. Bu karar İcra Vekilleri Heyetince kabul edilmiştir (BCA, 30.18.1.2.144.78.6, 14.09.1956). 1956 yılı üretim faaliyetlerine başlanmasıyla birlikte ofis iç alım fiyatlarını belirlemiştir. Buna göre; A primli 49.89, A primsiz 45.36, B primli 43.95, B primsiz 39.96, C primli 40.39, C primsiz 36.75 kuruştan satın alacağını ilan etmiştir (BCA, 30.18.1.2.143.47.6, 30.05.1956). Fiyatlandırma 1951-55 yılları arasında sabit olmasına karşın 1956 yılında artış göstermiştir.

1956-1960 yılları arasında ofisin çiftçiden ürün alım fiyatlandırması sabit kalmıştır (TMO 1958 Yılı Muamele ve Hesaplarını İnceleyen Umumi Heyet Komisyon Raporu, 1960:5). 1956 yılında 44.600 hektar alana haşhaş ekimi yapılmıştır. Ofis, 278.233 kg ağırlığında, 10.922.279 TL değerinde afyon alımı gerçekleştirmiştir (Konjonktür Bülteni, 11 ve 39; TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai İstatistik Özetleri 1936-56, 1957:4-5). 1956 yılı sonunda çıkarılan kararnemeye üretim yapılan yerlere ihtiyaçlar doğrultusunda yeni yerler eklenmiştir. Susurluk kazasının merkezine bağılı Babaköy, Yıldız, Bozan, Karaköy ve Sülücek köylerinde de haşhaş ekimi ve afyon sütü toplanmasına izin verilmiştir (BCA, 30.18.1.2.143.63.10, 26.07.1956).

Ticaret ve Ziraat Vekâleti yapmış olduğı görüşmeler neticesinde 1957-1960 yılları arasında haşhaş ekilecek ve afyon sütü toplanacak yerlerin listesi yeniden düzenlemiştir. Bu listede önceki yıllara nazaran ekim yapılacak yerler daha ayrıntılı olarak verilmiştir. Afyon sütü ve haşhaş tohumu üretilmesi için müsaade edilen yerler; Afyon, Burdur, Bilecik, Denizli, Eskişehir, Isparta, Konya, Kütahya, Amasya, Çorum, Tokat, Malatya, Adıyaman ve Uşak illerinin tamamında üretim yapılmasına izin verilmiştir. Ancak bazı şehirlerin belirli bölgelerine izin verilmiştir. Bunlar; **Balıkesir:** vilayetin merkez, Bigadiç, Dursunbey, Sındırgı, Balya, Edremit, Gönen, Ayvalık, İvrindi kazalarıyla Susurluğa bağılı Ömerköy ve Göbel nahiyelerinde ve Kepsut nahiyesinde, **Manisa:** vilayet merkezi, Kula, Demirci, Gördes, Alaşehir, Akhisar, Salihli, Turgutlu, Soma, Kırkağaç, Selendi, **Aydın:** vilayetin merkez, Bozdağ, Nazilli, Karacasu, Söke, Görmencik ve Koçarlı kazalarında, **Bursa:** vilayetin Orhaneli, İnegöl, Yenişehir kazalarında, **Ankara:** Beypazarı, Nallıhan, Ayaş kazalarında, Gündül nahiyesinde, Garipçe Adalıkuzu, Sapanlı, Meyvebükü, Özcealti, Akseko, Keşenüz, Yelli, Sorgun, Karacaviran, Hacılar, Karaviran, Abaş, Kamanlar köyünde, **Bolu:** vilayetin merkez Göynük,

Gerede, Mudurnu kazalarında, **Kırklareli**: vilayetin merkez kazasına bağlı İnce, Poloz, Pınarhisar merkez nahiyelerinde, vize kazasının merkez nahiyesinde, Babaeski, Lüleburgaz kazalarında, **Niğde**: vilayetin Aksaray merkez nahiyesiyle Yaparakhisar köyünde, **Antalya**: Korkuteli ve Elmelı kazasında, **Yozgat**: Akdağ, Boğazlıyan, Sorgun, şokerek kazalarında, **Sakarya**: Gevye merkez kazasına bağlı köyler, taraklı köyleri, Doęanęay köyü, **Kastamonu**: Tosya merkez kazası, **İzmir**: merkeze bağlı Değirmendere nahiyesi, Bergama, Dikili, İleneman, Foça, Torbalı, Kınık kazaları, **Çankırı**: Çerko merkez nahiyesi ve Eskipazar nahiyesi, vilayet merkezine bağlı yapraklı mahallesi, **Neveşehir**: Ürgüp kazası (BCA,30.18.1.2.146.29.5,07.06.1957;BCA,30.18.1.2.149.30.13,07.06.1958;BCA,30.18.1.2.152.29.14,09.06.1959) olarak belirlenmiştir. şehirlerdeki ekim yapılacak alanların miktarı da hektar olarak verilmiştir. Buna göre; Afyon 11.050, Amasya 380, Ankara 350, Antalya 240, Aydın 105, Balıkesir 2000, Bilecik 1400, Bolu 290, Burdur 1760, Bursa 500, Çorum 85, Denizli 2205, Eskişehir 967, Isparta 3562, İzmir 45, Konya 2600, Kütahya 3000, Malatya 422, Manisa 1592, Tokat 353, Sakarya 70, Uşak 967, Yozgat 53 hektar üretim yapılmıştır (TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai Bünye ve İştihad 1954-58, 1959:10). Yapılan ekimler neticesinde ofis 1957 yılı için çiftçiden 48.737 kg ağırlığında, 1.898.708 TL değerinde afyon alımı geręekleřtirmiřtir (Konjonktür Bülteni, 39). 1958 yılı için ise 218.392 ton afyon elde edilmiştir (TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1959:11). Belirlemeler dâhilinde çiftçiden 61.361.403 TL değerinde afyon alımı yapılmıştır (Konjonktür Bülteni, 39). 1959 yılında ise 31.716 bin dönümlük alana ekim geręekleřmiřtir. Bu ekim faaliyetlerinden 272.000 ton afyon elde edilmiştir. 1959 yılında mevsimsel olarak yaşanan aksaklık ekim alanında 10 bin dönümlük bir azalış meydana getirmiştir. 1960 yılinsa ise iklim faaliyetlerinin normal seyrine dönmesiyle birlikte ekim alanında artış meydana yaşanmıştır. 1960 yılında 41.792 bin dönüme yapılan ekimden 366.00 ton afyon üretimi elde edilmiştir (TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1962:1069). 1950-1960 yılları arasında afyon üretimindeki verim ve ekim alanlarının değişken olmasının nedeni büyük ölçüde doğa koşulları, iklim karakteri ve dış pazardaki talep doğrultusuna bağlı olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak ürünün ekim ve verim rakamlarında yıldan yıla farklılıklar meydana gelmiştir.

2. Afyon Ürünün Dış Ticaret Faaliyeti

1950 yılı Türk siyasi hayatında bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Çok partili hayata geçişin resmıyet kazandığı 1950 yılında yeni parti iktidar sahnesine çıkmıştır. Yaşanan bu değişim yalnızca siyasi hayatla sınırlı kalmamıştır. Yeni dönemde dış ticarete serbestlik esasıyla hareket edileceği ilan edilmiştir. Bu yeni esas bazı önemli değişiklikleri beraberinde getirmış olsa da, bazı ürünlerdeki dış ticarete lisans uygulamalıı devam ettirilmiştir (Yazman, 1973: s.108; Eroğlu, 2002: s.126). Türkiye'nin tarımsal ürünleri içerisinde dış ticarete hareketliliği fazla olan ürünler arasında afyon da yer almıştır. Türk afyonları kalite bakımından dünya piyasasında önemli bir yer edinmiştir. Afyonun lisanslı ürün olması münasebetiyle satışı diğer ürünler gibi olmamıştır. 1938 yılında kurulmuş olan Toprak Mahsulleri Ofisine, haşhaş ve afyonun üretim ve ticaretinin sorumluluğu verilmiştir. 1950-1960 yılları arasında afyon satış işlemleri bu konuda tek yetkili kurum olan TMO tarafından yapılmıştır (Acun, 1947:89-115-126; TMO, 1960:1-3; Olalı, 1958:113). Yurt dışı satışlarında izlenen yol ise, satışa çıkarılacak afyonun fiyatı İdare Meclisi tarafından tespit edilmektedir. Ürünün stok durumunun kontrol edilmesinin ardından Ticaret Bakanlığı'ndan satış için izin talep edilmektedir. Ticaret Bakanlığı, satışın uluslararası anlaşmalara uygunluğunu dikkate alarak izin talebine cevap vermektedir. Cevabın ardından bakanlıktan lisans alınarak ilgili yerlere verilmesinin ardından satış işlemine başlanılmaktadır (TMO Afyon İşleri Yönetmeliği, 1945:21-23; TMO, 1960:1-2). Ofis gerekli izinlerin tamamlanmasının ardından, çiftçiden aldığı ürünleri İstanbul'da bulunan afyon işleri laboratuvarına gönderir. Laboratuvarıda

afyonların fiziki, kimyevi ve teknolojik tahlillerinin yapılmasının ardından alıcı ülkeye gönderimi gerçekleştirilmektedir (Ünver, 1956:10).

Dış ticarete serbestlik döneminin ilk ticari faaliyeti 1950 yılında gerçekleştirilmiştir. Dış ticareti yoğun bir şekilde yapılan afyon ürünü için ise Ofis, 1950 yılında gerçekleştirilecek olan afyon satışlarında 1 kg afyonun fiyatını A primli 44, A primsiz 40, B primli 38.50, B primsiz 35, C primsiz 30 kuruş olarak belirlenmiştir. Satışlarda uygun görülen fiyatlar belirlenirken iki husus göz önüne alınmıştır. İlki uluslararası antlaşmalar, ikinci husus ise alıcı ve satıcı ülkelerin dış ticaret mevzuatlarında bulunan usuller çerçevesinde arz edilen afyonun morfin derecesi dikkate alınarak yapılmıştır. Satış fiyatlarının dolar karşılığı ABD'ye 16 ve 16.25 dolar, Avrupa'daki alıcılar ise 16.50 dolar olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2. Yapılan fiyatlandırma çerçevesinde 1950 yılındaki ülkeler bazında ihracat verileri

	Afyon kg	Morfin kg	Kıymet		Afyon kg	Morfin kg	Kıymet
Amerika	225.00	29.966	10.021.442.52	İsveç	180	19	7.872.67
Belçika	6000	724	364.965.72	Fransa	480	58	23.169.60
Danimarka	720	89	38.912.08	Almanya	9000	1.085	442.019.40
Macaristan	240	25	12.361.44	Hollanda	1200	161	65.905.35
İngiltere	7600	978	398.371.15	İtalya	11.800	1.337	563.060.74
İsviçre	4800	601	247.345.61	Muhtelif	85	10	3.129.31

1950 yılı içerisinde yapılmış olan ihracatta en fazla alımla Amerika ilk sırada yer almıştır. Amerika'nın afyon alımının artmasında Kore Savaşı etkili olmuştur. 1950 yılında Kuzey Kore kuvvetleri 15 Haziran sabahında Güney Kore'ye karşı saldırıya geçmiştir. Güney Kore'yi savunan tarafta ABD yer almıştır (Armaoğlu, 2018:346; Atlı, 2020:6-7). 1950 yılında Kore Savaşı'nın başlaması üzerine dünyanın özellikle savaşan ülkelerin afyon ve morfin ihtiyacı artmıştır. Bu artışlar göz önüne alınarak afyon satış fiyatı 20 dolara çıkartılmıştır (TMO, 1950:22-23; Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1950 Yılı Raporu, 49-50; Tokgöz, 2001:132). Bir yandan savaş devam ederken diğer yandan ilaç sanayinin gelişimiyle birlikte satışlar artarak devam etmiştir.

Tablo 3. 1951 yılında alıcı ülkeler ve miktarları

	Afyon kg	Kıymet	Morfin		Afyon kg	Kıymet	Morfin
Almanya	16.600	951.380	2.038	İngiltere	61.520	3.451.551	7.393
Belçika	6.400	364.523	781	İspanya	20.000	1.120.000	2400
Amerika	90	5.321	781	İsveç	1920	109.033	234
Danimarka	615	35.245	76	İsviçre	11.950	690.771	1480
Fransa	35.780	2.004.735	4.296	İtalya	15.200	851.200	1.824
Hollanda	2000	120.400	258	Muhtelif	7	240	--

1951 yılı satışlarında İngiltere ilk sırada yer almıştır. 61.520 kg ağırlığında ve 3.451.551 TL kıymetinde satış gerçekleştirilmiştir. İngiltere'nin de Kore Savaşı'nda taraf olmuş olmasından dolayı cephedeki askerin ihtiyacı için alım miktarlarını artırmıştır. 1951 yılında satışlarda bir önceki yıla

oranla bakıldığı zaman Amerika'nın afyon alımında sert bir dűřüş yaşadığını ve bir yıl boyunca savaşa rağmen sadece 5.321 lira değerinde 90 kg afyon alımı gerçekleştirilmiştir. Amerika'nın Tűrk afyonu alım oranındaki dűřüş İran ve Hindistan afyonlarını tercih etmesinden kaynaklanmıştır. İran ve Hindistan delegelerinin afyon satışındaki kotayı serbest bırakarak fiyatları dűřürmesinden dolayı Amerika'nın ithalatında yer almışlardır. İki űlke Amerika ile ihracatını artırmayı başarmıştır. Amerika, İran ve Hindistan'dan dűřük fiyata afyon alımı yapmaya başlamış ve böylece Tűrk afyonundaki alış miktarı dűřműřtür (Bařvekâlet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Geređince Hazırlanan, TMO 1951 Yılı Raporu, 35). Tűrkiye 1952 yılında, Amerika 86.500, Almanya 4.000, Belçika 9.600, Fransa 9.780, Hollanda 1.400, İngiltere 35.760 İsveç 160, İsviçre 80 İtalya 18.960, Norveç 480 kg ve 9.619.745 lira kıymetinde afyon satışı gerçekleştirilmiştir (Bařvekâlet Umumi Murakebe Heyeti, 1953:43). 1952 yılı içerisinde Amerika'nın afyon alım miktarında bir ۆnceki yıla oranla ciddi bir yűkseliř yaşanmıştır. İran ve Hindistan afyonunun alım miktarını azaltarak Tűrk afyonun alım miktarını tekrar artırmıştır. Bunun nedeni hem Tűrk afyonun kalite ve morfin derecesi bakımından İran ve Hindistan afyonundan yűksek olması, hem de Tűrkiye gibi bir műttefik devletin dış ticaretine katkı sağlamak amacının da olduğunu sۆyleyebiliriz. Aynı yıl ikinci bűyűk alıcı ise İngiltere olmuştur.

Tablo 4. 1953 yılı yurt dışı afyon satışında ise verileri

	Afyon kg	Kıymet	Morfin		Afyon kg	Kıymet	Morfin
Almanya	1.320	518.248.87	1392	İsveç	960	48.911.49	124
Amerika	92.170	4.384.553.64	11831	İsviçre	2.960	559.688.93	384
Belçika	13.600	599.498.54	1704	İtalya	9.320	462.871.29	1.149
Fransa	6.480	270.978.76	819	Norveç	100	5.264	13
Hollanda	5.500	279.699.09	703	Danimarka	160	7.842.96	19
İngiltere	3.829	188.788.96	477	İspanya	20.000	960.363.04	210

Kaynak: Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereği Hazırlanan, TMO 1953 Yılı Raporu, s. 47.

1953 yılı satıřlarında yine ilk sırada Amerika yer almıřtır. Amerika'nın őrűn alımını artırmada Marshall yardımı da etkili olmuřtur. Verilmiř olan yardım kapsamında tarımsal faaliyetleri artıran űlkelerden őrűn alımlarında hassasiyet gۆsterilmiřtir. 1953 yılında en çok satıř yapılan ikinci űlke olarak bu defa İspanya yer almıřtır. Genel olarak 1950-1953 yılları arasında genel olarak dıř ticarete olumlu yۆnde geliřmeler yařanmıřtır. İhracatta tarımsal őrűnler ۆn plana çıkmıřtır. Bu tarımsal őrűnler içerisinde afyon satıřı sűreklilik arz eden birkaç őrűnden biri olmuřtur (Serin, s.37). Afyonun ihracat verilerinin sűrekli olarak artmasının en ۆnemli nedeni dűnyada ki tıp ve eczacılık fabrikalarının ham madde olarak Tűrk afyonunu tercih etmelerinden kaynaklanmaktadır (Bahtiyar, 1933:15).

TMO afyon ekim ve satıřın yanı sıra dűnyada yařanan olayları takip ederek stok yapmaktan da sorumludur. Her ne kadar aktif satıřı yapılmıř olsa da, 1950-1953 yılları arasında ofisin elinde ham afyon stoku fazla olmuřtur. Afyon diđer tarım őrűnleri gibi kalıcılıđı uzun yıllar sađlanamamaktadır. Bu yűzden ofis elindeki afyon stokunu eritmeye mecbur kalmıřtır. Bu eritme iřleminde bűyűk alıcılar ile gۆrűřme yapılması gűndeme gelmiřtir. İlk tercih edilen űlke Amerika olmuřtur. Amerika'nın ilk sıraya alınmıř olmasının iki ۆnemli nedeni vardır. Birincil neden Kore Savařı műnasebetiyle afyon ihtiyacı, ikincil neden ise Amerika'nın Marshall yardımı

yapmış olduğu ülkelerden ürün alımına özen göstermesi olarak gösterilebilir. Afyon stokunu eritmek üzere yapılacak olan görüşme için Amerika'ya bir heyet gönderilmesi kararının verilmiş olmasının ardından çalışmalar başlatılmıştır. Gönderilecek olan heyetin başına Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâletinden Dr. Cemalettin Or getirilmiştir. Heyette Or'un haricinde TMO Afyon İşleri Müdürü Hürrem Balkan'ın da yer alacağı bildirilmiştir (BCA, 30.18.1.2.131.19.17, 11.03.1953). Türkiye'nin stoklarını eritme girişiminin ardından Amerika, Türkiye'ye afyon ile ilgili düzenlenecek olan uluslararası konferansa katılım daveti göndermiştir. Davet üzerine Türkiye'yi temsil etmesi adına, Sağlık ve Sosyal Yardım Vekâleti Dr. Cemalettin Or ile TMO Beşiktaş Afyon İşletmesi Müdürü Selman Aşba'nın gönderilmesi kararı alınmıştır (BCA, 30.18.1.2.132.43.4, 25.05.1953). 1953 yılında yapılmış olan konferans neticesinde "afyon istihsalini, milletler arası ticaretini, toptan ticaretini ve kullanışı ile haşhaşın ziraatını tehdit ve tenzime matuf" protokolü hazırlanmış ve katılımcı devletler tarafından imza edilmiştir. Protokolü Türk Hükümeti adına Birleşmiş Milletler daimi delegesi başkanı olan Büyükelçi Selim Sarper imzalamıştır (BCA, 30.18.1.2.133.90.8, 06.11.1953). 1954 yılından itibaren üretim ve satışlar bu protokol esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Yeni protokol esasıyla yapılmış olan ilk satış ta; Amerika 121.040, Almanya 27.400, Belçika 20.000, Danimarka 240, Fransa 7.160, Finlandiya 80, Hollanda 1.380, İngiltere 8.400, İsviçre 2.800, İtalya 5.460, İsveç 640, Japonya 16.000, Norveç 280 kg afyon alımı gerçekleştirmiştir (Konjonktür Bülteni, s.85; Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti, 1956:s.31-32). Toplamda 210.880 kg afyon ihracı %12 morfin esasına göre yapılmıştır. Satış fiyatlandırması dolar karşılığı kilogramı 13.25 ile 14 dolar olarak belirlenmiştir (TMO 1954 Yılı Muamele ve Hesaplarını İnceleyen Genel Kurul Komisyon Raporu, 3).

Tablo 5. 1955 yılı ihracat verileri

	Afyon kg	Kıymet	Morfin		Afyon kg	Kıymet	Morfin
Amerika	202.336	8.957.990.71	29.093.686	İsviçre	3200	137.950.20	429.120
Almanya	19.520	859.910.32	2.632.380	İtalya	2400	102.013.37	327.592
Belçika	16.800	696.673.56	2.177.520	İsveç	560	26.266.98	80.360
Danimarka	320	15.152.08	46.384	Japonya	16.948	791.448.00	2.422.800
Fransa	2.880	132.652.05	407.792	Norveç	200	8.826.52	27.020
Finlandiya	80	3.533.24	10.816	Macaristan	20.000	911.006.88	2.788.800
Hollanda	1.520	66.918.35	204.852	Portekiz	1500	67.375.000	206.250
İngiltere	7.280	313.454.64	959.567				

Kaynak: Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti, 1956: s.31-32.

1955 yılında toplamda 295.544.000 kg afyon ihraç edilmiştir. 1955 yılı itibariyle afyon satış fiyatı kg başına 14 dolardan yapılmıştır (TMO 1953 Onaltıncı Hesap Devriyesi Çalışma, Bilanço, Kar ve Zarar Yönetim Kurulu Raporu, 21). Afyon, dış ticaret ürünleri arasında satış grafiği sürekli yükselen ürün olarak ekonomideki önemini korumaya devam etmiştir (Parasız, 1998:101). Afyonun yükselen satış grafiğinde ilk sırayı Amerika almıştır. Amerika, alımlarını her yıl bir önceki yıla oranla sistematik bir şekilde artırmıştır. Afyon ihracat sıralamasında ikinci sırada yer alan ülke sürekli değişim yaşamasına karşın, Amerika ilk sıradaki çizgisini uzun yıllar korumuştur. Amerika'nın afyon ihracatındaki payının sürekli yükselme kaydetmesinden dolayı İktisat ve Ticaret Vekâleti tarafından, Amerika'nın New York şehrinde Toprak Mahsulleri Ofisine ait bir şube açma fikri sunulmuştur. Gerekli inceleme ve görüşmelerin yapılmasının ardından Ofisin New York'ta bir şubesinin açılması İcra Vekilleri tarafından onaylanmıştır (BCA, 30.18.1.2.144.68.16, 13.08.1956).

Bundan sonra Amerika'ya yapılacak olan satışlarda New York'taki şubenin görevli olması kararı alınmıştır.

1956 yılındaki ihracat miktarı ton üzerinden yapılmıştır. Almanya 80, Belçika 33, Fransa 9, Hollanda 3, İngiltere 8, İsviçre 2, İsviçre 3, Portekiz 2, İtalya 1, Macaristan 10, Japonya 25, ABD 97 ton toplamda 277 afyon satışı gerçekleştirilmiştir. 1957 yılında ise; Almanya 27, Belçika 20, Fransa 7, İngiltere 7, İspanya 15, İsviçre 1, İsviçre 13, Portekiz 3, İtalya 3 Japonya 12, ABD 63 ton ve toplamda 181 ton afyon satışı gerçekleştirilmiştir (Konjonktür Bülteni Ekim-Aralık 1960:44). Satışlar %12 morfin esasına göre fiyatlandırma yapılmıştır. Amerika'ya 15 dolar, Avrupa'ya 16 dolardan satış yapılmıştır (TMO, 1957 20 nci Hesap Devriyesine Ait İdare Meclisinin Çalışmaları Bilanço Kar ve Zarar Raporu, 33). Bir önceki yıla oranla afyon satışlarında bazı ülkelerde %50'ye varan düşüşler meydana gelmiştir. Bu durumu açıklayan iki neden vardır. İlk olarak üretimdeki azalma, ikinci olarak hükümetin bu yıllarda yaşamış olduğu dış ticaretteki krizi gösterebiliriz.

1958 yılı satışında yılın başından itibaren 1 kg afyon %12 morfin esasına göre fiyatlandırma yapılarak satışın gerçekleştirilmesi uygun görülmüştür. Buna göre ABD'ye 15 dolardan, Avrupa'ya 16 dolardan satış yapılmıştır. Ancak 01.08.1958 tarihinden itibaren satış fiyatlarında artış yapılarak sabitlik esas alınmıştır. Tüm alıcı ülkelere tek fiyat uygulaması yapılarak, 1 kg afyonun fiyatı 18 dolar olarak belirlenmiştir. Bu fiyat çerçevesinde Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere, İsviçre, İtalya, Portekiz, Japonya ve ABD'ye 207.352.255 kg ve 15.060.803.51 TL kıymetinde afyon satışı gerçekleştirilmiştir (TMO, 1958:37; Konjonktür Bülteni Ekim-Aralık 1960:444). 1958 yılında afyon satış fiyatının tüm ülkelere aynı olmasının ardından 4/10707 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararnamesiyle "dış ticaret rejimi hakkındaki karar" lisansa bağlı ihracat maddeleri listesine haşhaş kellesinin de ilave edilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nce karara bağlanmıştır (BCA, 30.18.1.2.152.27.10, 29.05.1959).

Tablo 6. 1959-1960 yılları arasındaki satış miktarları

	1959 Yılı			1960 Yılı		
	Afyon	Kıymet	Morfin(kg)	Afyon	Kıymet	Morfin(kg)
Almanya	64.200	6988593	8065223	3380	5046117	4374620
Amerika	59.400	6602471	7709800	-	-	-
Belçika	10.960	1219608	1378668	16540	2146653	2083977
Danimarka	80	8960	10160	400	83340	52752
Fransa	4.880	541623	564160	3680	589830	468544
Hollanda	11400	1317698	1384204	480	98856	63008
İngiltere	6680	820297	845060	11840	2496360	1591820
İspanya	4000	448000	506000	10000	2190600	1338800
İsviçre	400	48637	52520	740	146807	97254
İsviçre	3700	363723	471880	320	67082	43008
İtalya	-	-	-	3358	687690	473700
Japonya	4000	544693	556400	2000	4169700	2631600
Portekiz	800	89600	9800	1500	315675	199200
Finlandiya	-	-	-	80	16656	10608
Toplam	170560	18993848	21642072	102960	17.974466	13428911

1959 yılında satış fiyatı 18 dolarda sabitlenmiştir. Fakat 1960 yılında yine %12 morfin esası üzerinden 1 kg afyon fiyatı 20 dolara çıkartılmıştır. 1960 yılında 20 dolar üzerinden satış gerçekleştirilmiştir (TMO, 1962: s.42-43). 1959-1960 yılı satış grafiğe bakıldığında görülmektedir ki, 1959 yılında ihracatta Almanya ilk sırada yer almaktadır. 12 ülkeye toplamda 170.560 kg afyon satışı gerçekleştirilmiştir. 1960 yılında ise 14 ülkeye toplamda 102.960 kg afyon satışı gerçekleştirilmiştir. Bir önceki yıla nazaran satışlarda düşüşler dikkat çekmektedir. Bunun nedeni olarak 1960 yılındaki üretimde yaşanan düşüşlerin neden olduğunu söyleyebiliriz. 1960 yılı satışında en dikkat çeken nokta ise, 10 yıllık satış grafikleri dikkate alındığında ilk defa 1960 yılında Amerika Türkiye'den afyon alışı gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedeni olarak ta, bu dönemde Amerika-Türkiye arasında yaşanan siyasal gerilimi gösterebiliriz. Afyon satış işlemlerinde ihtiyaçların yanında ülkeler arası ikili ilişkilerin etkili olduğu bilgisine daha önce değinilmiştir. Genel olarak bakıldığında afyonun 10 yıllık süre zarfında tarımda makineleşme ve verim artırma çalışmaları neticesinde iklim koşullarının da uygun gitmesiyle ürünün ihracatının mümkün kılacak elverişli şartları oluşturmuştur. Türkiye, ülkelerle kurmuş olduğu iyi ilişkiler ve üretimde yakaladığı artış sayesinde afyon ihracatında iyi bir ivme kazanmıştır.

Sonuç

Tıbbi bir bitki olarak hayati öneme sahip olan afyonun keyif verici madde olarak kullanılmaya başlanmasının ardından 1909'dan 1950'ye kadar ticareti ve üretimi konusunda bir kontrol düzeni oturtulmaya çalışılmıştır. 1950 yılına kadar sistemin düzenlenmesi konusunda uluslararası arenada bazı ülkelerle krizler yaşanmıştır. 1950 yılına gelindiği zaman uluslararası arenada afyon konusunda sükûnet dönemi başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye'de yaşanan siyasal dönüşümle birlikte çok partili hayata geçilmiştir. Bu geçişle birlikte ekonomide yeni politikalar benimsenmiştir. Tarımsal ürünlerde üretim alanlarını genişletme ve verimi artırma çalışmalarının yanında, dış ticaret politikasında da serbestlik ilkesi benimsenmiştir. Anadolu coğrafyasında yüzyıllar boyunca yapılan haşhaş tarımı ve ondan elde edilen afyon, Türkiye'de ekonomik getirisi yüksek olan ürünler arasında yer almaktadır. Afyon diğer tarım ürünlerinden farklı olarak lisanslı ürünler arasında yer almıştır. Dış ticarete önemli bir yer edinen Türk afyonu, 1950-1960 yılları arasında diğer dönemlere nazaran daha sakin bir dönem geçirilmiştir. Bu yıllar aralığında uluslararası alanda konuya dair yapılmış olan tek bir konferans ve bir toplantı söz konusu olmuştur. Türkiye hiç tereddütsüz bu toplantılara katılım sağlamış ve gerekli görülen çalışmaları titizlikle yürütmüştür.

Ülke içerisindeki afyon üretimi uluslararası antlaşmalar ve piyasanın ihtiyacı göz önüne alınarak yapılmıştır. Afyon üretimine verilen şehirler bakanlık tarafından günün koşulları göz önüne alınarak belirlenmiştir. İhtiyaçlar doğrultusunda üretim yapacak şehirlerin listesi birkaç yılda bir yenilenmiştir. Kontrollü ekim, verim ve çiftçiden alımlar konusunda ise Toprak Mahsulleri Ofisi tek yetkili olarak görevlendirilmiştir. 1950-1960 yılları arasında gerek tarımda makineleşmenin ve tarım tekniğinin imkân bakımından yeterli düzeye erişmesi gerekse iklim koşullarının mevsim normallerinde devam etmesiyle afyon mahsulünün üretiminde süreklilik devam etmiştir. Ancak ürün veriminde yıllar arasında değişkenlik dikkat çekmektedir. Bunun nedeni de büyük ölçüde doğa koşulları, iklim karakteri ve dış pazardaki talep doğrultusuna bağlı olmuştur.

Üretim verimi dış pazara olan ihracatı da doğrudan etkilemiştir. İhracatı etkileyen bir diğer neden de ülkeler arası ikili ilişkileri sayabiliriz. Kurulmuş olan iyi ilişkiler sayesinde ihracatta yükseliş sağlanmıştır. Bu konuda Amerika en iyi örnek teşkil etmektedir. 1950-1960 yılları arasında Türk afyonunun en büyük alıcı Amerika olmuştur. Bu durumu açıklayan iki neden vardır. Öncelik olarak Amerika, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi yanına çekme politikasından dolayı Marshall

yardımları yapmıştır. Bu yardım çerçevesinde artan tarımsal üretimle birlikte dış ticaretin gelişmesini sağlayarak ülkenin gelirinin artırılması planlanmıştır. Bu nedenle afyonun dış satışında ilk sırada yer almıştır. Bir diğer neden ise bu dönemde meydana gelmiş olan Kore Savaşından dolayı savaşta taraf olan Amerika'nın askeri ihtiyaçları arasında morfin ihtiyaçı ve Türk afyonun morfin oranını diğer üretici ülkelere nazaran fazla olması etkili olmuştur. Diğer alıcı ülkeler ile Türkiye'nin ikili ilişkileri de iyi düzeyde seyretmiştir. Bu durum dış ticaretine de yansımıştır. Türk afyonun diğer alıcı ülkeleri arasında Almanya, İngiltere, Fransa, Belçika, İsviçre, İtalya, İspanya ve Danimarka yer almıştır. Ülkeler 1950-1960 yılları arasında alım miktarlarında değişiklik olsa da 10 yıl boyunca alımlarında süreklilik arz etmişlerdir.

Afyonun dış ticaretteki kontrolü bakanlık tarafından yapılmış olsa da, satış işlemleri Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından gerçekleştirilmiştir. Yurt dışı satışlarda kg olarak morfin derecesi üzerinden fiyatlandırma yapılmıştır. Arz talep dengesine oranla uluslararası piyasalar göz önüne alınarak fiyatlarda değişiklikler meydana gelmiştir. 1958 yılına kadar satışlarda Amerika ve Avrupa'ya farklı fiyat uygulaması yapılmıştır. Ancak 1958 yılı itibariyle fiyatta sabitlik ilkesi benimsenerek tüm ülkelere aynı satış fiyatı uygulanmıştır.

Etik Beyanı

Bu makalede hiçbir insan çalışması sunulmamıştır.

Yazar Katkıları

Yazar bu çalışmaya katkısı olduğunu beyan etmiş ve yayın için onaylamıştır.

Çıkar çatışması

Yazar, araştırmanın potansiyel bir çıkar çatışması olarak yorumlanabilecek ticari veya finansal ilişkilerin yokluğunda yürütüldüğünü beyan etmektedir.

Kaynaklar

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BCA, 30.18.1.2.143.63.10, 26.07.1956.
BCA, 30.18.1.2.146.29.5, 07.06.1957.
BCA, 30.18.1.2.149.30.13,07.06.1958.
BCA, 30.18.1.2.152.29.14, 09.06.1959.
BCA, 30.18.1.2.123.62.8, 22.06.1950.
BCA, 30.18.1.2.129.40.13, 30.05.1952.
BCA, 30.18.1.2.126.46.7, 18.06.1951.
BCA, 30.18.1.2.127.81.10, 03.11.1951.
BCA, 30.18.1.2.122.46.5, 02.06.1950.
BCA, 30.18.1.2.132.40.4, 27.05.1953.
BCA, 30.18.1.2.136.49.9, 15.06.1954.
BCA, 30.18.1.2.139.47.17, 21.05.1955.
BCA, 30.18.1.2.144.78.6, 14.09.1956.
BCA, 30.18.1.2.143.47.6, 30.05.1956.

BCA, 30.18.1.2.131.19.17, 11.03.1953.

BCA, 30.18.1.2.132.43.4, 25.05.1953.

BCA, 30.18.1.2.133.90.8, 06.11.1953.

BCA, 30.18.1.2.64.36.9, 7 Mayıs 1936.

BCA. 30.18.1.2.70.97.3, 23 Aralık 1936.

BCA, 30.18.1.2.144.68.16, 13.08.1956.

BCA, 30.18.1.2.152.27.10, 29.05.1959.

2. Resmi Yayınlar

- Resmi Gazete
- TBMM Zabıt Ceridesi
- TBMM Kanun Dergisi

3. Kitap ve Makaleler

Acun, N.(1947) TMO ve Kuruluş Gayeleri, Sinan Matbaası, İstanbul.

Armaoğlu, F.(2018) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1955), Kronik Kitap, İstanbul.

Atlı, C.(2020) Kore Savaşında Türk Ordusu, kitabevi yayınları, İstanbul.

Bahtiyar, G (1933) Türkiye İstihsalı Afyon, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası Neşriyatı, İstanbul.

Baktır, M.(1988) "Afyon" İslam Ansiklopedisi Cilt.1, İstanbul, ss.42-43.

Bayer, I. – Ghodse, H.(2000) "Evolution Of İnternational Drug Control 1945-53" Bulletin On Narcotics, Volüme LI Nos.1 And 2, 1999, United Nations New York.

Bewley-Taylor, David R.(2012) İnternational Drag Control Consensus Fractured, Cambridge University Press, 2012 UK.

Boister, N. (1996) "The İnternational Legal Regulation Of Drug Production, Distribution And Consumption" The Comperative And İnternational Law Journal Of Souldthern Africa, Vol.29, No.1, Institute Of Foreign And Comperative Law, Pp.1-15.

Booth M.(1996) Haşhaştan Eroine Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü, Sabah Kitapları, İstanbul.

Brown, R. H.(2002) "The Opium Trade And Opium Policies In İndia, China, Britain And The United States: Historical Comporisons And The Oretical Interpretations" Asian Journal Of Social Science, , Vol.30, Published By: Brill, pp.623-56.

Büyüktolu, R.(2021) Milletvekili Genel Seçimlerinde DP'nin Seçim Propagandaları (1946-1957), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Ceylan, O.(2019) "Türkiye'de Haşhaş Ekim Yasağının Afyon İlindeki Sosyo-Ekonomik Yansımaları" VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, ss.1087-1097.

Çalgüner, C.(1960) Milli Ekonomide Ziraatın Yeri ve Roller, Ziraat Fakültesi Yayınları.163, Ankara.

Çavdar, T.(2003) Türkiye Ekonomisinin Tarihi, İmge Kitapevi, Ankara.

Çelenk S. - Aktuzlu F.(1974) "Haşhaş Sorunu" Kimya Mühendisleri Mecmuası, Cilt.17, Sayı.64, Ankara, ss.5-16.

Derks, H.(2012, Historyof The Opium Problem The Assault On The East 1600-1950, Brill Leiden-Boston.

Edinç, C.(2004) Overdose Türkiye, İletişim Yayınları, İstanbul.

Eroğlu, Ö.(2002) Türkiye Ekonomisi, Bilim Kitapevi.

Erol Ayşe F. - Yanık, E.(2019) "Haşhaş Bitkisinin Anadolu Kültüründeki Yeri ve İzleri" Milli Folklor, Cilt 16, Sayı 124, ss.202-212.

Gregg, Robert W.(1964) "The United Nations And The Opium Problem" The İnternation And Comperative Law Quarterly, Jan. Vol.13 No.1, Cambridge University Press On Behalf Of The British İntitute Of İnternational And Comperatie Law, Pp.96-115.

- İncekara, F.(1949) Türkiye Haşaşaş Çeşitleri ve Bunların Tohum ve Afyon Bakımından Değeri, Çankaya Matbaası, Ankara.
- Jelsma, M.(2011) " The Development Of İnternational Drug Control Lessons Learned And Strategic Challenges Fort The Future"Working Paper Prepared Fort He First Meeting OfThe Commission Geneva, 24-25 January, , Pp.1-16.
- Karkın, Ahmet S. (1956) "Toprak Mahsulleri Ofisi ve Faaliyetler,"TMO Dergisi C.1 Sayı.10-12, Ankara.
- Konjonktür Bülteni (1959), Gürsoy Matbaası, Ankara.
- Konjonktür Bülteni Ekim-Aralık 1960, Ticaret Bakanlığı, Ankara.
- Olalı, H.(1958) Dış Ticaret ve İÇ Ticaret Ekonomisi, Endistü Basım ve Yayınevi, İzmir.
- Ökçün, G.(1962)Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Andlaşmalar Rehberi (1920-1962), Doğuş Matbaası Ankara.
- Öztaşan, N. – Demirkan, A. Ç. – Çoşkun, ř.(2017) "Haşaşaş Bitkisinin Pre ve Postnatal Dönemde Tüketiminin Antioksidan Etkilerinin Araştırılması" Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 6/1 (2017), ss.87-92.
- Pamuk, ř.(2015) Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi, TC. İç Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Paoli L. – Greenfield V. AQPeter Reuther(2012) "Change İs Possible: The History Of The İnternational Drug Control Regime And İmplications For Future Policymaking" Substance Use&Misuse, 47:923-935, USA.
- Parasız, İ.(1998) Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- S. Hüsnü(1934-1935) "Haşaşaşın Tarihi" Farmakoloji Dergisi, Cilt.3, Ankara.
- Saka, R (1948) Uyuşturucu Maddeler(Afyon-Morfin-Eroin-Esrar-Kokain) Hakkında Milletler Arası Hukuki ve Sosyal Durum, İstanbul 1948, Cumhuriyet Matbaası.
- Schivelbusch, W.(2012) (Çev. Zehra Aksu Yılmaz) Keyif Verici Maddelerin Tarihi, Genesis Kitap, Ankara.
- Serin, N.(?) Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası 1923-73, AÜSBF Yayınları.388, Ankara.
- şerif, K.(1930) Afyon Türkiye'de ve Dünya'da, İktisat Vekâleti Yayınları, Ankara.
- şerif, K.(?) Afyon Nedir?,
- TC. Başbakanlık Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1951 Yılı Raporu, Ankara.
- TC. Başbakanlık Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 8460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1950 Yılı Raporu, Ankara.
- TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai Bünye ve İstihsal 1946-1953 Mayıs(1954), Ankara
- TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai Bünye ve İstihsal 1954-58(1959), Ankara.
- TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai Bünye ve İstihsal 1958-60, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara 1962.
- TC. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Zirai İstatistik Özetleri1936-56(1957), Ankara.
- TC. Başvekâlet Umumi Murakabe Heyeti Tarafından 3400 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1953 Yılı Raporu, Ankara.
- TC. Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1953 Yılı Raporu, Ankara.
- TC. Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maadesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1950 Yılı Raporu, Ankara.
- TC. Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti Tarafından 3460 Sayılı Kanun 24. Maddesi Gereğince Hazırlanan, TMO 1952 Yılı Raporu(1953), Recep Ulusoy Basımevi, Ankara.
- TC. Başvekâlet Umumi Murakebe Heyeti, TMO ve Azimi Milli Türk Anonim şirketinin 1955 Yılı Raporları(1956), Ege Mat. Ankara
- TMO (1945) Afyon İşleri Yönetmeliği, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul.

- TMO (1960), Ankara.
- TMO 1953 Onaltıncı Hesap Devriyesi Çalışma, Bilanço, Kar ve Zarar Yönetim Kurulu Raporu, Ankara.
- TMO 1954 Yılı Muamele ve Hesaplarını İnceleyen Genel Kurul Komisyon Raporu, Ankara.
- TMO 1958 Yılı Muamele ve Hesaplarını İnceleyen Umumi Heyet Komisyon Raporu, Doğu Şirketi Matbaa(1960), Ankara.
- TMO 1958 Yılı ve 21nci Hesap Devriyesine Ait, İdare Meclisin Çalışma Bilanço, Kar ve Zarar Raporu(1958), Ankara.
- TMO 1960 Yılı Raporu(1962), Gürsoy Matbaası, Ankara.
- TMO, 1950 Onüçüncü Hesap Devriyesi Çalışma, Bilanço, Kar ve Zarar Yönetim Kurulu Raporu, Ankara.
- TMO, 1957 20 nci Hesap Devriyesine Ait İdare Meclisinin Çalışmaları Bilanço Kar ve Zarar Raporu, Ankara.
- Tokgöz, E.(2001) Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001), İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Toprak, Z.(2019) "Türkiye Ekonomik Gelişimi 1923-2018" Modern Türkiye Tarihi, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.240-58.
- Tuncer, H.(2017) Türk Dış Politikası Cilt.2, Kaynak Yayınları, Ankara.
- Türkiye'de Ziraat, Sanayi ve Dış Ticaret Durumu 1953 Yılı(1954), Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., İstanbul.
- Ünver, O. (1956) "TMO Umum Müdürlük Laboratuvarı" TMO Dergisi Sayı.13 Yıl.1 Nisan.
- Yazman, Aslan T.(1955) "TMO" İktisadi Yürüyüş Cilt. Xvi, Sayı.329, İstanbul.
- Yazman, M. Ö.(1973) Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi, Tisa Matbaacılık, Ankara.
- Yurtoğlu, N. (2017) DP Dönemi Tarım Politikaları ve Siyasi, Sosyal Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara